

Tosterup

av Sylve Åkesson

TOSTERUP, ca 12 km nordöst om Ystad, är ett av Österlens mest intressanta slott. Det ligger dominerande i landskapet och har en historia, som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Den ursprungliga borgen uppfördes troligen ett stycke längre åt nordväst. Där ligger Vallen eller Isegrims borg, en ruinkulle efter en borganläggning som ödelades vid slutet av 1300-talet under drottning Margrethes tid, sedan hon 1396 utfärdade ett förbud för adeln att ha fasta hus. Den har aldrig blivit utgrävd, men anses ha varit Skånes största borganläggning. Den förste namngivne ägaren till Tosterup är Axel Eskildsen Mule i början av 1300-talet. Genom hans dotter Barbara, som var gift med Torkild Nielsen Brahe (f. ca 1311) till Gyllebo, kom Tosterup i dennes släkts ägo. Torkild anklagades för mord och flydde till Sverige, varefter han fråntogs egendomen. Tosterup övergick därefter i släkten Grims ägo och Anders Jacobsen Grim skriver sig 1374 som "ridder til Tostorp", när han pantsätter Tosterup till kungen för 200 mark silver, som han var skyldig sin hustru Merete. 1376 var han sändebud i Stralsund och beseglade 1377 kung Olufs handfästning och 1380 det skånska landsfredsfördraget. Tosterup ärvdes av hans son riddaren Jens Grim, som var en av drottning Margrethes betrodda män och bl.a några år hövitsman på Lindholmen. Omkring 1440 kom Tosterup åter i släkten Brahes ägo, när det köptes av riddaren och riksrådet Axel Pedersen Brahe till Krageholm, son till väpnaren Peder Axelsen Brahe till Vittskövle och Berete Bondesdatter Thott.

Borgtornet och de äldsta delarna av borgen byggdes troligen efter 1483, då kung Hans upphävde förbudet för adeln att uppföra befästa hus. Tornet anses ha uppförts på 1400-talet och trevåningshuset omkring 1500. Många till- och ombyggnader har sedan dess skett under århundradenas lopp, men borgen har lyckats bevara sitt mycket ålderdomliga utseende. Den nuvarande borgen är trelängad och omgiven av vallgravar och har ett fyrkantigt, fem våningar högt försvarstorn i sydöstra hörnet. Tornet var från början fristående i förhållande till övriga borglängor men sammanbyggdes vid mitten av 1700-talet med borgen i övrigt. Det fungerade under långa tider som sjömärke och en lykta på Tosterups torn varnade sjöfararna för sandrevlar vid den farliga sydkusten. Sandhammarens fyr byggdes senare för att överta den uppgiften.

Axel Pedersen Brahe dog ca 1487 och egendomen övertogs då av sonen, riddaren Tyge Axelsen Brahe, som 1502 hade det ståtliga bröllopet på Bollerups borg (läs mera under Bollerup). Genom giftermålet med Magdalene Krognos fick han Knutstorp och halvparten av Karsholm. Tyge Brahe svor 1523 Christian II förnyad trohet, men gick över till Frederik I, när Christian hade lämnat landet för att samla en legohär. Han upptogs 1523 i riksrådet och stupade samma år som en av den skånska adelns anförare vid belägringen av Malmö och de Christian II-trogna. I sitt äktenskap med Sophie Jörgensdatter Rud, som han ingick efter fru Magdalenes tidiga död 1510, hade han sönerna Jörgen och Otte. Jörgen ärvde Tosterup, som han kom att inneha i mer än 40 år. Otte fick Knutstorp och blev 1546 far till sonen Tycho, som senare skulle bli berömd astronom. Den barnlöse Jörgen Brahe kidnappade sin brorson då denne blott var några år gammal, men när farbrodern lovade att sätta in Tycho som sin universalarvinge förlät föräldrarna honom och han anförtröddes brorsonens uppfostran.

Tycho kom därför att växa upp skild från sina syskon som ett ensamt barn hos sin faster och farbror. Då dessa inte hade någon erfarenhet av barnuppfostran fick Tycho göra som han ville - något som han fortsatte med resten av sitt liv. Farbrodern upptäckte tidigt att pojken hade gott läshuvud och Tycho fick blott 13 år gammal börja sina första universitetsstudier. Hans fars önskan var att han skulle bli militär och gå i statens tjänst, vilket inte intresserade Tycho. Efter att han observerat en solförmörkelse år 1560 blev i stället naturvetenskapliga studier hans stora intresse. Det berättas att han skall ha gjort sina första stjärnobservationer från borgtornet på Tosterup.

Jörgen Brahe kom som 20-åring i tjänst hos Christian III och fick härigenom rika möjligheter se sig om i världen. Riddartävlingar var hans största nöje och han deltog ännu som 40-åring i tornérspelen.

De stora rikedomar som han ärvt efter sina föräldrar gjorde honom självskrivnen som kunglig länsherre och han satt som sådan på bl.a. Tranekjaer, Vordingborg och Nykjöbing slott. I Skåne hade han stora län i pant av kronan, som han lånade ut pengar till. Jörgen Brahe var duktig och handlingskraftig, men även rå och våldsam till sin natur. Talrika rättsliga tvister vittnar om hans stridslustna sinnelag. Han deltog i Nordiska sjuårskriget som dansk riksviceamiral och utmärkte sig i slaget vid Ölands norra udde 1564, där han tillsammans med Otte Rud erövrade skeppet "Makalös", och i slaget vid Rügen 1565. Samma år dog han i lunginflammation, sedan han modigt hoppat i det iskalla vattnet från Amagerbro i Köpenhamn för att rädda kung Frederik II, som störtat av sin häst. Under kriget härjades Skåne svårt. Tosterups borg klarade sig utan skador, men 1100-talskyrkan och ladugårdsanläggningen brändes. Vid krigets slut 1570 var Jörgen Ottesen Brahe, bror till den berömde astronomen, herre till Tosterup. Han lät restaurera kyrkan och byggde porten genom den gamla huvudbyggnaden. Den siste ägaren av Braheätten, Tyge Axelsen Brahe, dog 1640.

Då köptes egendomen av hovjunkaren Tage Ottesen Thott, kallad "Skånske kungen", som var en av sin tids mera bemärkta män och den rikaste mannen i Skåne. Han lämnade Tosterup till sonen Otte. Dennes tre söner tvingades fly till Danmark efter de blodiga striderna i skånska kriget 1677, anklagade för stämplingar mot Sverige, och en av Otte Thotts döttrar, Jytte, övertog då godset. Hon var gift med en av den skånska adelns främsta företrädare, Jörgen Iversen Krabbe till Krageholm. Krabbe fängslades av svenskarna, misstänkt för högförräderi, och arkebuserades på Stortorget i Malmö en januaridag 1678. Detta var med all säkerhet ett justitiemord. Svenskarna traktade efter hans gods Krageholm, men Krabbe ville inte sälja. Hans unga änka ägnade återstoden av sitt liv åt att försöka rentvå hans namn.

Alla processerna gjorde slut på hennes förmögenhet och fältmarskalken Rutger von Ascheberg blev 1688 ägare till Tosterup, sedan han påpassligt övertagit skuldfördringarna i godset. Ascheberg, som tillhörde en tysk-baltisk adelssläkt, hade redan som 19-åring tagit tjänst hos svenskarna i 30-åriga kriget. Han deltog senare i Karl X:s polska och danska fälttåg och var under Karl XI:s skånska krig högste befälhavare över trupperna i Skåne. Aschebergs militära bedrifter fick den annars sparsamme Karl XI att överhopa honom med gåvor och ynnestbevis och han blev i rask följd friherre, general (1674), fältmarskalk (1678), guvernör över Göteborg, Bohuslän och Dal, generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge (1680), kungligt råd (1681) och slutligen greve (1687).

Redan under 1660-talet hade Ascheberg blivit en av de största godsägarna i Bohuslän. Som generalguvernör och tillika högste ledare för det skånska reduktionsverket utnyttjade han skrupelfritt sin ställning till att förvärva flera av de skånsk-danska godsena. En av den skånska adelns viktigaste inkomstkällor var oxhandeln - på 1680-talet svarade stalloxarna för 45 % av den totala exporten från skånehamnarna. Ascheberg, som stallade upp många oxar på sina gods, drog också här fördel av sin ställning. Han såg till att det var hans oxar, som först om året fraktades över från Ystad till de nordtyska marknaderna. Härigenom kunde han få det bästa priset, eftersom ju priserna sjönk, när marknaden mättades på kreatur.

De många krigsåren hade inneburit svåra lidanden för Skåne och efterlämnat en förödd landsbygd och utplundrade och delvis skövlade städer. Ascheberg ville med sitt försvenskingsprogram ge stöd till återuppbyggnaden av provinsen och vinna skåningarnas förtroende genom "mildhet" och "moderation". Han lyckades också genomföra sin någorlunda varsamma assimilering trots hårt motstånd från kungen och en uppsvensk falang, vilken ville förflytta skånska bönder, präster och adelsmän och ersätta dem med svenskar! Vid sin död 1693 hade Ascheberg blivit far till inte mindre än 25 barn, av vilka blott en son och fyra döttrar överlevde honom.

Hans dotter Margareta på Vittskövle, gift med Kjell Christoffer Barnekow och änka vid 29 års ålder, ärvde Tosterup. 1753 skiftade hon alla sina egendomar mellan barnen. Yngste sonen Rutger Barnekow övertog Tosterup. Vid faderns död hade han och hans äldre bror Christian ärvt Örtofta. Efter studier i Stralsund och Jena tillsammans med brodern valde han liksom sin far den militära banan och blev 1753 överste för Norra skånska kavalleriregementet, vilket han ledde under

pommerska kriget 1757-62. Det sades om Rutger Barnekow att han var "slät som militär men framstående som lanthushållare". Om hans militära bedrifter berättar Barfod: "... då han skulle anställa generalexercis med sitt regemente, som 1754 mönstrades av konung Adolf Fredrik på Kvidinge hed strax vid överstebostället Tomarp, hade han ej bättre tagit mesuren vid uppställandet till en sprängning med hela fronten, än att, om den på flygeln kommenderande officeraren ej hade under full karriär hållit sitt kompani tillbaka, man hade ridit ner det tält, varuti drottning Lovisa Ulrika åskådade evolutionerna." På Tosterup gjorde Rutger Barnekow betydande insatser för att främja jordbruket. Under hans tid uppfördes några stora stall- och loglängor och han lät också tillverka den stora grinden i vackert smide. Borgtornet sammanbyggdes med östra flygeln och huvudbyggnaden och båda flyglarna påbyggdes med en andra våning. Även kyrkan renoverades och fick en ny inredning. I äktenskapet med Mariana Lovisa Maclean föddes många barn, av vilka blott en son och två döttrar överlevde fadern. Vid överste Barnekows död 1772 ärvdes gården av döttrarna, vilka 1782 sålde den till greve Erik Ruuth.

År 1783 inköptes Tosterup av generallöjtnanten greve Johan Sparre, f.d. kommandant på Sveaborg. Han och hans holländska hustru, Alexandrine De Cheuses, lät bl.a. plantera de långa alléer som från olika håll leder mot slottet. I 20 år satt sedan grevinnan Alexandrine som änka på Tosterup, ofta tillsammans med dottern Sophie och hennes berömde make, tecknaren och författaren, generalamiralen greve Carl August Ehrensvärd, som gjorde slottet och trakten däromkring vida bekant.

1795 skrev han "Fem dagars resa i Skåne för att se och hämta rörelse och förargelse". Denna bok innehåller en mängd skarpa iakttagelser av den skånska folkkaraktären och några lysande skildringar av det skånska landskapet. Om slätten skriver han bl.a.: "Det gifs ingenstädes himlabryn sällare än i Skåne, men stället, som uppbär vandrarens fot, återbetalar det med egen tyngd. Aldrig annat än säd, boskap och sol om sommaren; regn, blåst och kråkor om hösten; drivor och snödjup om vintern och om våren upptinade käringar i tufvorna." Boken är illustrerad med hans egna fina teckningar och akvareller. C.A. Ehrensvärd hade kontakter med Rutger Maclean och vistades ibland hos honom på Svaneholm, där han beundrade hans skiftesreformer. I berättelsen om sin Skåneresa kritiserar han det rådande hoverisystemet och skriver att "både herrar och bönder förstöra hvarandra med en sådan arbetsordning" och att "alla (borde) mangrant anställa en stor resa till Svaneholms lärosäte".

År 1832 gick Tosterup för gott över i släkten Ehrensvärds ägo. Från 1962 drevs godset av greve Jörgen Ehrensvärd, som moderniserade jordbruket och utvidgade egendomen samt företog en upprustning av byggnaderna. Nuvarande ägare till godset, som omfattar ca 800 hektar, är greve Jan Ehrensvärd, son till Jörgen och Gunilla Ehrensvärd.

I den lilla 1100-talskyrkan invid slottet finns en praktfullt dekorerad kista, som innehållit stoftet efter Jörgen Iversen Krabbe. Kyrkan har flera medeltida kalkmålningar och på ena väggen en målning, vilken visar vapensköldarna hos de adelssläkter som varit ägare till Tosterup.

Slottets omgivningar är tillgängliga för allmänheten. En festlokal i den västra slottsflygeln samt delar av parken kan hyras för speciella tillfällen, t.ex. bröllop, med viss övernattningsmöjlighet. Kontakta Catherine Ehrensvärd, tel.0411-550353 eller 0733-662017

Källa: Sylve Åkesson, Skånska slott och herresäten